

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

1946.

NEVELÉSÜGYI FÜZETEK

december

Társadalmi nevelés az általános iskolában.

V.

A felső tagozatba lépő gyermeknél az iskolai munka szempontjából lényeges körülmény az, hogy erősen kötve van konkrétumokhoz és a gyakorlatiassághoz. Ez különös gondot jelent a tanárnak, mert munkáját csak így biztosíthatja, s teheti eredményessé. Tantervünk is ilyen síkon mozog, így annak élettel való megtöltésétől függ az elért eredmény.

A tanuló gondolkozását itt csak reális szemlélettel indíthatjuk meg. Ezért az ismeretszerző konkrétumokat külön kiértékeljük és az egyes részleteredmények alapján mutassunk rá az általános igazságra, ítéletre vagy szabályosságra. Az értelmi képzésre általában a következő alapfeladatok tűzhetők ki magunk elé:

Összhangzatosan kell nevelnünk a különféle értelmi képességeket. Ez azt jelenti, hogy egyaránt fordítsunk gondot a tanuló érzékelésének, figyelmének, érdeklődésének, emlékezetének, képzeletének s az igazi értelemben vett értelmi képességeinek (ítélés, következtetés, fogalomalkotás) fejlesztésére és fokozatos foglalkoztatására.

E képességek fejlesztésének módja a gyakorlás. Gondunk legyen tehát arra, hogy valamennyi értelmi képességet foglalkoztassuk. Erre már az óravázlat elkészítésénél gondolhatunk. Így pl. a számonkérés az emlékezetet foglalkoztatja. Az egyes tantárgyak más és más képességeket foglalkoztatnak inkább. Így pl. a beszélgetések elsősorban a megfigyelésen alapulnak; ugyanezen alapszának a természeti és gazdasági ismeretek, a szemléletutáni rajz és a nyelvi ismeretek. A képzeletet foglalkoztatják az elképzelésutáni rajzoltatás, a játékos gyermekrajzok, a fogalmazás és a történelem tanítása. A logikai elemzés és viszonyítás gyakorlására a nyelvi ismeretek és a számolás, valamint a mérés adnak bőséges alkalmat. Így a tanuló nemcsak ismeretekben gyarapszik, hanem értelmi képességeiben és készségeiben is állandóan erősödik (alaki képzés), ami sokkal fontosabb, mint az ismeretek halmozása.

Viszont a tanuló értelmi képességeinek foglalkoztatása mindig a gyermek fejlődéséhez igazodjék. A felső tagozaton már megkívánhatjuk a legismertebb fogalmak pontosabb meghatározását is, a legközelebbi felsőbb fogalom megnevezésével. De legyenek figyelemmel tanítványaink mindenkori teljesítőképeségére is. Kimerülten, álmosan, fáradtan nem lehet komoly munkát végezni, akkor sem, ha a lelki erők több irányban megoszlanak. Munka után jöjjön a felfrissülés, pihenés. Ezért legyen az órarend minden körülményre figyelemmel összeállítva, s legyen érdekes a tanítás módja.

Zavarhatják az értelmi képességek gyakorlását az általános rossz közérzet, lelki bántalmak, érzelmi felindultság, lappangó vagy még ki nem hevert betegségek stb. Az ilyenekre is figyelemmel kell lennünk. Végül az otthoni bajok, iskolai sikertelenségek, mellőzöttség, elnyomottság érzése is kihatással vannak az értelmi fejlődésre. A jó nevelőnek mindezekre fel kell figyelnie s meg kell találni a módját, hogy a bajokon segítsen, mivel a tanításunk általában minden gyermek számára kedvező légkörben kell, hogy történjék, amelyben a tanítványok elegendő szabad lelki erővel rendelkeznek, hogy azokat a feladatok természetének megfelelően rugalmasan használhassák fel.

Fontos az értelmi nevelés szempontjából az új ismeretnek rendszeres előkészítése is. Csak az tudja a valóságot megismerni, az tud tiszta fogalmakat alkotni, az élet jelenségeit helyesen értékelni, aki a külvilág tárgyairól megbízható, és a részleteket, a különbségeket is feltűnítő képet tud róla alkotni. Ezért fontos a jó szemléltetés. Még az alsó tagozatba kerülő gyermek szín, íz, alak, nagyság, arányra vonatkozó tapasztalatai is hamisak. Gondoljunk csak aránytalan rajzaikra, pláne színezésükre! Munkánknak a felső tagozaton tehát arra kell irányulnia, hogy az érzékelés és viszonyítás képességének fejlesztésével tanítványaink a valóságnak megfelelő tapasztalatokat szerezhessenek. Ez azt jelenti, hogy tapasztalataikat az általánosan elfogadott mértékhez tudják viszonyítani.

A figyelem nevelésére vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az részben a kedvező feltételek megteremtésében, részben a tervszerű gyakorlásban áll. Előfeltételei a megfelelő csend és fegyelem. Mivel a figyelem a kisebb gyermekeknél 30—35, nagyobbaknál 40—50 perc múlva kifárad, gondoskodni kell pihenésről és felfrissülésről is. Gondunk legyen az órák egymásutánjának megállapításánál (órarend) arra, hogy óráról-óra más-más értelmi képességet foglalkoztassunk elsősorban. Legyen a tanterem levegője friss, hőmérséklete egyenletes és mérsékelt. A figyelem gyakorlásának számtalan módja van. Mégis legfontosabbak az ú. n. megfigyelési feladatok (beszélgetés, a természeti, gazdasági és egészségi ismeretekkel kapcsolatban). A megfigyelés akkor lesz csak eredményes, ha szempontjait közöljük a tanulókkal. Tanításunk csak akkor lesz igazán eredményes, ha a tanulók pontos tapasztalatokra támaszkodnak, de a gyer-

mekek így szoknak hozzá, hogy nyitott szemmel járjanak a világban és legalább saját környezetüket jól megfigyeljék.

A megfigyelés csak akkor igazán értékes, ha a részleteket is számontartja, pontos és okszerű. De gondunk legyen arra is, hogy a megfigyelt dolgokat természetes környezetükben, az élettel való összefüggésükben vizsgáltsuk.

Az új anyag feldolgozásának módszerét úgy kell megválasztanunk, hogy az a tanuló figyelmét leküsse, érdeklődését fölkeltse. Szemléltessünk mennél többet; a tárgy, a kép és a rajz megragadja a gyermek figyelmét és alkalmat ad a lényeg megfigyelésére. A figyelem fenntartásával kapcsolatban fontos következmény, hogy egyik képzet-körrel a másikra ugrás, zökkenő nélkül térjünk át, nemcsak akkor, ha egyik tárgykörrel áttérünk egy másikra, hanem ugyanazon tanítási egység egyes fokozatai között is.

Az érdeklődés irányítása, nevelése két mozzamatból áll: az első valamely belső, szellemi szükséglet felkeltése, a másik lehetőségek, utak, módok megjelölése a felébresztett szükségletek kielégítésére. Mindkét tevékenység akkor éri el célját, ha a gyermek fejlődéséhez igazodik.

Az általános iskola tanulója általában a külső világ érdeklő, azonban nem úgy, amint az önmagában van, és amit önmagában ér, hanem főként abból a szempontból, milyen vonatkozásban áll az emberrel: előmozdítja-e jólétét, káros-e vagy hasznos. Az alsó fokon még nem érdeklő a gyermeket az ismeretszerzés mikéntje és módja, megelégszik a tudásvágy pusztán kielégítésével is, a tények közlésével. A tevékenységi formák közül a játék és játékos foglalkozás felel meg legjobban természetének. Ez az oka annak, hogy az első osztályban, de különösen az első hónapokban játékos módon kell tanítanunk.

Másik fontos feltétele az érdeklődés fenntartásának, hogy a megtanítandó ismeret és a tanuló természetes szükségletei (érdekei) között kapcsolatot teremtsünk. Ismerjék fel a tanulók, hogy új ismereteknek közvetlenül hasznát vehetik, tehát birtokbavétele az ő érdekük.

A felső tagozaton már nem elégszik meg a tanuló kész ismeretekkel; a tárgyaknak és jelenségeknek alaposabb megértésére törekszik. Megokolt, saját maga módján ellenőrzött ismereteket akar. Ez abban jut kifejezésre, hogy a közlő és ténymegállapító tanítás nem elégíti már ki többé. Ezt úgy elégíthetjük ki, ha lehetőséget adunk nekik a tevékeny bekapcsolódásra, adatgyűjtésre, kísérletre, az új ismeretek önálló felhasználására, és gyakorlati értékesítésére is. Módszerünknek itt is szigorúan alkalmazkodnia kell a gyermek természetéhez és mindenkorai lelki szükségleteihez. Így válik tanításunk az első osztályban alkalmazott játékos közlő tanítási módból fokozatosan önálló munkát igénylő, cselekvő, kutató eljárássá és értékelő tevékenységgé. Az érdeklődés irányítása azonban ne csak arra törekedjék, hogy magasabbrendű szellemi-lelki igényeket kelt-

sünk a tanulóknak, érdeklődésüket sokoldalúvá tesszük, hanem arra is, hogy az egyéni érdek szűk köréből emelkedjék fel a közös érdekek síkjára (szociális érzés). Szokja meg már az általános iskolában, hogy az egyéni szempontok mellett általánosak is vannak, amelyeknek iránya ugyan nem esik egybe mindig az egyénnel, alapjában mégis kiegészítik, támogatják egymást. Az adózás pl. nem szolgálja közvetlenül az egyén anyagi érdekeit, valójában mégis az egyénért van: annak boldogulása és jóléte személyi és anyagi biztonsága érdekében áll.

Az emlékezet nevelésének legfőbb eszköze a gyakorlás. Ez persze nem jelenti azt, hogy a tanulót túlterheljük megtanulandó ismeretekkel. A gyakorlás legfőbb elve az, hogy minél kisebb megterheléssel, a lehető legpontosabb, hű és részletekre kiterjedő emlékezetre tesszük képessé tanítványainkat. Köztudomású, ugyanezen egyénnél is ingadozik aszerint, hogy tárgyra, személyre, számra, névre, eseményre, színre, alakra, a dolgok közötti belső, oki és logikai összefüggésekre vonatkozik-e. Így az emlékező-képességnek megvannak a maga sajátos területei, amelyeken fokozottabban működik. A nevelésnek ezeket a tényeket figyelembe kell vennie, vagyis megfelelő gyakorlással gondoskodnia arról, hogy a tanuló emlékezetét minden irányban foglalkoztassa.

Megfigyelés és emlékezés, bevésés és megtartás a legszorosabb összefüggésben és kölcsönhatásban van egymással. Egyik segíti, illetve feltételezi a másikat. Mint ahogy a dolgok megfigyeléséhez szükség van emlékezetre, éppenúgy az emlékezés jó megfigyelésen alapszik. Az emlékezet nevelésének egyik legjobb eszköze tehát a rendszeres megfigyelés gyakorlása. Kirándulásokon és órákon minden tantárgy körében sok megfigyelési feladatot adhatunk. Képet, rajzot, eszközöket, területet, szint, alakot, természeti jelenségeket figyeltetünk meg. Ebben szoktassuk a tanulókat pontosságra, hűségre és aprólékosságra. Ezt úgy érhetjük el, ha a tanulókat erre felhívjuk és a megfigyelés eredményének számbavételekor a követelményeket következetesen érvényre juttatjuk.

Fokozhatjuk az emlékezet teljesítőképességét, ha tevékenységét a gondolkodó értelem alá helyezzük. Ne elégedjünk meg a lelki kép pusztá bevésésével. Teremtünk az egyes képek, képzetek között kapcsolatokat. Ezek lehetnek oki, logikai, hasonlósági, helyzeti és egyéb vonatkozások. A tudatosan összekapcsolt képzetek összefüggő képcsoportokba illeszkednek, amelyekből az összefüggés fonálán bármely részlet földézi a másikat. Keresünk tehát tanításközben mennél több kapcsolatot más ismeretekkel.

(Folytatjuk.)